

ÍNDIX

PRESENTACIÓ	XI
-------------------	----

Primera Part

CRÒNICA D'UNA HISTÒRIA MOLT LLARGA...

1 LES ARRELS MÉS LLUNYANES DE L'OBSTETRÍCIA I LA GINECOLOGIA A CATALUNYA	3
J. M. DEXEUS.	
2 LA LLARGA NIT DE L'OBSTETRÍCA I LA GINECOLOGIA A L'EDAT MITJANA	7
J. M. CARRERA i R. FUSTER.	
3 DEL FINAL DE L'EDAT MITJANA A L'EDAT DE LA RAÓ. METGES DE DONES I NENS	23
R. FUSTER i J. M. CARRERA.	
4 EL SEGLE DE LES LLUMS A CATALUNYA: UNA CIÈNCIA VENÇUDA	29
J. M. CARRERA.	
5 LA PRIMERA MEITAT DEL SEGLE XIX: EL TÍMID DESENVOLUPAMENT DE LA CIRURGIA GINECOLÒGICA .	41
R. FUSTER i J. M. CARRERA.	
6 L'ENSENYAMENT DE LA MEDICINA I CIRURGIA A CATALUNYA FINS L'ANY 1843	55
J. M. BOGUÑA.	
7 LA «GENERACIÓ DEL 1898»: LA PRIMERA REVISTA EN CATALÀ	61
8 A CAVALL ENTRE DOS SEGLES: EL RESSORGIMENT A CATALUNYA DE L'OBSTETRÍCIA I LA GINECOLOGIA . .	69
J. M. BOGUÑA.	

9	EL FLORIMENT DE LA GINECOLOGIA A CATALUNYA: L'OBRA DE MIQUEL A. FARGAS	77
	J. C. ALONSO DUAT.	
10	EL FLORIMENT DE L'OBSTETRÍCIA A CATALUNYA: L'OBRA DE JOAQUIM BONET I AMIGÓ	95
	J. M. BOGUÑA.	
11	LA INFLUÈNCIA DE LA GINECOLOGIA CATALANA A ESPANYA. EL PAPER DE SEBASTIÀ RECASENS	103
	J. M. BOGUÑA.	
12	EL RESSORGIMENT DE L'OPERATÒRIA OBSTÈTRICA: L'ESCOLA DE PERE NUBIOLA I ESPINÓS	109
	J. M. BOGUÑA.	
13	L'EUROPEITZACIÓ DE LA GINECOLOGIA CATALANA: L'OBRA DE VICTOR CONILL MONTOBBIO	123
	J. M. BOGUÑA.	
14	LA CASA DE MATERNITAT DE BARCELONA: L'ALTRA CÀTEDRA DE BARCELONA	135
	C. CARCELLER, R. FUSTER i LL. GUILERA.	
15	SANTIAGO DEXEUS I FONT: HISTÒRIA D'UNA INQUIETUD	143
	J. M. BOGUÑA.	
16	LA REPÚBLICA, LA GUERRA I LA POSTGUERRA: UNA ÈPOCA FOSCA DE L'OBSTETRÍCIA I LA GINECOLOGIA A CATALUNYA	157
	J. M. CARRERA.	
17	HISTÒRIA DE LES CÀTEDRES D'OBSTETRÍCIA I GINECOLOGIA DE BARCELONA	169
	J. GONZÁLEZ-MERLO	
	<i>Annex:</i> HISTÒRIA DE LA FORMACIÓ DE LES LLEVADORES A CATALUNYA	180
	D. COSTA i G. SEGURANYES.	
18	LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XX: UNA NOVA OBSTETRÍCIA I GINECOLOGIA	185
	J. M. CARRERA i A. FERNÁNDEZ-CID.	

Segona part

LES INSTITUCIONS I ELS CENTRES ASSISTENCIALS

19	LES INSTITUCIONS	209
20	ELS CENTRES ASSISTENCIALS	217

Tercera part

LES PERSONES I LES SEVES OBRES

21	LES PERSONES	273
22	ELS CONGRESSOS I LES REUNIONS CIENTÍFIQUES	317
23	L'EDICIÓ DE LLIBRES I PUBLICACIONS PERIÒDIQUES	339

Quarta part

LA SOCIETAT CATALANA D'OBSTETRÍCIA I GINECOLOGIA

24	RESSENYA HISTÒRICA DE LA «SOCIETAT CATALANA D'OBSTETRÍCIA I GINECOLOGIA» (1928-1998)	369
	O. MESTRES.	
25	LA SOCIETAT CATALANA D'OBSTETRÍCIA I GINECOLOGIA CAP AL SEGLE XXI	377
	J. M. CARRERA.	

	ÍNDEX ONOMÀSTIC	385
--	---------------------------	-----

SEGONA PART

LES INSTITUCIONS I LES CENTRES ASSISTENCIALS

19 LES INSTITUCIONS ASSISTENCIALS DE BARCELONA 109

20 LES CENTRES ASSISTENCIALS 117

TERCERA PART

LES PERSONES I LES SEVES OBRES

21 LES PERSONES ASSOCIATS A LES OBRES 121

22 LES CONGRESSOS I LES REUNIONS CONVENCIONALS 137

23 EL BANC DE LLEIBRE I EL BANC DE RECURSOS PERSONALS 149

QUARTA PART

LA SOCIETAT CATALANA D'ORTOPEDIA I GINECOLOGIA

24 HISTÒRIA I HISTÒRIA DE L'ASSISTÈNCIA CATALANA 159

25 LA SOCIETAT CATALANA D'ORTOPEDIA I GINECOLOGIA 169

QUINTA PART

LA SOCIETAT CATALANA D'ORTOPEDIA I GINECOLOGIA

26 LA SOCIETAT CATALANA D'ORTOPEDIA I GINECOLOGIA 181

SIXTA PART

LA SOCIETAT CATALANA D'ORTOPEDIA I GINECOLOGIA

27 LA SOCIETAT CATALANA D'ORTOPEDIA I GINECOLOGIA 191

SEPTIMA PART

LA SOCIETAT CATALANA D'ORTOPEDIA I GINECOLOGIA

28 LA SOCIETAT CATALANA D'ORTOPEDIA I GINECOLOGIA 201

OCTAVA PART

LA SOCIETAT CATALANA D'ORTOPEDIA I GINECOLOGIA

29 LA SOCIETAT CATALANA D'ORTOPEDIA I GINECOLOGIA 211

NOVENA PART

LA SOCIETAT CATALANA D'ORTOPEDIA I GINECOLOGIA

30 LA SOCIETAT CATALANA D'ORTOPEDIA I GINECOLOGIA 221

LES ARRELS MÉS LLURVIANES
DE L'OBSTETRICIA I LA GINECOLOGIA

Primera part

CRÒNICA

d'una història molt llarga...

La història de l'obstetrícia i la ginecologia és una història molt llarga i molt rica. És una història que ha anat evolucionant al llarg dels segles, passant de simples pràctiques populars a una ciència complexa i sofisticada. Aquesta història està plena de descobriments i avenços que han canviat la manera de veure i tractar la salut de la dona i el procés de la vida.

Una de les primeres referències històriques de l'obstetrícia es troba a l'Antic Egipte, on ja s'aprecia una gran experiència en el tractament de les dones embarassades i en el procés del part. Els egipcis utilitzaven diverses tècniques i preparats per ajudar a la dona durant el part, demostrant un alt grau de coneixement pràctic i teòric.

Després de l'Antic Egipte, la història de l'obstetrícia i la ginecologia continua desenvolupant-se a través de diferents cultures i èpoques. A la Grècia antiga, per exemple, ja s'aprecia una certa especialització en el tractament de les dones embarassades. A la Roma antiga, l'obstetrícia era considerada una de les professions més importants i respectades. Aquests exemples mostren com aquesta ciència ha anat evolucionant i adaptant-se a les necessitats de la societat.

El que és més interessant és que, malgrat la seva llarga història, l'obstetrícia i la ginecologia continuen sent ciències molt dinàmiques i en constant evolució. Els avenços en la tecnologia mèdica, en la genètica i en la fisiologia han permès aconseguir resultats que feia molt de temps que semblaven impossibles. Aquests avenços han permès millorar significativament la salut i el benestar de les dones i dels seus fills, demostrant que la història de l'obstetrícia i la ginecologia és una història que continua escrivint-se.

En definitiva, l'obstetrícia i la ginecologia són ciències molt importants i complexes que han anat evolucionant al llarg dels segles. Aquesta història està plena de descobriments i avenços que han canviat la manera de veure i tractar la salut de la dona i el procés de la vida. És una història que continua escrivint-se i que té molt de futur.

Primer part

CRÓNICA

d'una història molt llarga...

1

LES ARRELS MÉS LLUNYANES DE L'OBSTETRÍCIA I LA GINECOLOGIA CATALANES

J. M. DEXEUS

La medicina és tan vella com la humanitat perquè l'ésser humà busca remei a l'enfermetat i acudeix a la invocació dels poders sobrenaturals per aconseguir-ho. Es pot considerar com el testimoni més antic d'aquest fet l'anomenada Venus de Willendorf (24.000 a 22.000 anys a. de C.) que es creu que era una deessa representativa de la fertilitat. El senyal més llunyà de la mà curativa de l'home es troba en els cranis trepanats de la civilització megalítica i dels quals Felipe Cid en menciona un, provinent del túmul de Clarà.¹

Una font important per estudiar la tipologia dels éssers humans d'aquella època, els seus costums i grau de coneixement sobre el fenomen reproductiu, i fins i tot sobre les seves malalties, la tenim a l'art rupestre, pintures o gravats prehistòrics fets a les coves o balmes, o, no tan sovint, en parets de roca.

Durant el Paleolític Superior, El Segre sembla haver estat un mitjà de pas utilitzat pels homes prehistòrics, fonamentalment caçadors, però també recol·lectors i ramaders, per traslladar-se del Pirineu a la Depressió Central. El fet és que disposem a Catalunya de pintures rupestres que ens han proporcionat molta informació: Peramola (Alt Urgell), Alós de Balaguer i Artesa de Segre (La Noguera), El Cogul (Garrigues), Tivissa (Ribera d'Ebre), El Perelló (Baix Ebre) i Ulldecona (Montsià).

Pel que ens interessa, l'escena més representativa és la de El Cogul, anomenada «dansa fàlica». D'acord amb la descripció de Maluquer de Motes,² «apareixen nou dones voltant un home nu, pintat de color negre (fig. 1 a). Les dones són pintades de negre o roig, o siluetades amb negre i omplertes de roig, o a la inversa. Una d'elles, més poc conservada que les altres, du una faldilla de color vermell i té petites pinzellades negres per tot arreu; les cames també són negres. La disposició del conjunt confirma plenament la qualificació de dansa que se li atribueix».

Les dones són altes, amb pits caiguts i pèndols, la qual cosa fa pensar en al·lactaments successius i de llarga durada (fig. 1 b). I l'home, de petita estatura, exhibeix uns òrgans sexuals aparentment molt desenvolupats. Aquest fet, raó del suposat caràcter fàlic de la dansa, és discutible, ja que totes les figures masculines d'aquest tipus de pintura apareixen nues i amb els mateixos tipus de penjolls a les cames».

a

b

FIG. 1. Pintura rupestre de El Cogul (Garrigues) anomenada *dansa fàlica*. En *a*) hom pot veure nou dones voltant un home nu. En *b*) es veu que les dones porten llargues faldilles, i mostren uns pits nusos, caiguts i pèndols.

A Poyadillos, Cañada de Retortilla (Sòria), es troben uns dibuixos sobre roca, aparentment de la mateixa època, (malgrat que alguns estudis dubten del seu caràcter prehistòric), on es representa una dona embarassada amb un fetus en situació transversal, mentre que en una altra figura, moment probable de representació del part, el fetus es troba ja en presentació cefàlica.^{3,4}

Quant a la pràctica obstètrica i ginecològica sembla que neix al nord-oest de l'Índia a la vall de l'Indus des d'on s'estén, a través de Grècia, cap a Europa, i a l'est fins a la Xina.⁵ Però és de la seva pràctica en la civilització egípcia per les

castes sacerdotals i dels escribes de la que en tenim testimoni escrit, pel papir de Kahum que data del 1850 a. de C. i que tracta de l'esterilitat i dels excrements de cocodril com a medi anticonceptiu. El papir descobert per Ebers i que es coneix pel seu nom, tracta més extensament de problemes ginecològics com el prolapse, la interrupció de l'embaràs o els espermicides. També es coneix que comptaren amb estimulants de les contraccions, que parien a la gatzoneta i valoraven el primer vagit del nadó. També recomanaven no tallar el cordó fins que aquest ja estés rentat. Diagnosticaven l'embaràs fent orinar la presumpta gestant sobre una barreja de llavors de blat, d'ordi, dàtils i terra. Si aquestes brotaven estava embarassada. Si ho feia el blat es tractava d'un baró i si ho feia l'ordi, d'una femella.

Els coneixements obstètrics i ginecològics que arriben a Empúries el segle VI a. de C., amb la colonització grega, coincideixen amb l'època en què la medicina d'aquesta civilització, fins llavors esotèrica, màgica i sacerdotal, ja no es centra en la invocació als seus déus sinó en la pràctica curativa dels metges i especialment de les ferides de guerra. És HIPÒCRATES nascut a Cos (460-377 a. de C.) qui deixa testimoni escrit de la seva concepció de la medicina clínica centrada en l'home. L'escola hipocràtica va escriure 72 llibres que es guardaven en la biblioteca d'Alexandria. N'hi havia 10 dedicats a l'embriologia i a la ginecologia. ARISTÒTIL (384-322 a. de C.), biòleg i metge, aporta al saber mèdic teories sobre la menstruació, fecundació i fertilitat.

El declinar de Grècia i el domini creixent de l'imperi romà, traspasa el centre mundial de la medicina a Roma del segle I al VI a. de C. En el segle primer de l'era cristiana cal destacar a CELS que en el seu llibre *De Re Medica* escrit en llatí, recopila els coneixements previs i contemporanis que detalla la versió podàlica, tractament del prolapse i l'ús de l'*especulum*. Però el que és considerat el primer ginecòleg de la història és SORA D'EFES que estudia a Alexandria i exerceix a Roma del 98 al 138 d. de C. Escriu en grec un tractat sobre les afeccions de les dones que tingué una gran difusió i en el qual descriu les posicions fetals, propugna la versió interna, tracta de l'amenorrea i de l'anatomia ginecològica.

GALE (131-201) també estudià a Alexandria i va escriure profusament i compendià els coneixements del seu temps, bàsicament els hipocràtics, en el seu llibre *Ars Magna* en el qual hi ha poc contingut obstètric ginecològic. Influí en la pràctica mèdica durant 14 segles.

De la pràctica obstètrica de la Roma imperial, sabem que la matrona amb dues ajudantes assistia a la partera allitada fins el període expulsiu, moment en què la traslladaven a la cadira de parir. L'ajudaven amb pressions al ventre i amb la tracció manual en la presentació podàlica. Quan no aconseguien el naixement fetal, usaven ganxos i altres instruments per l'extracció. La lactància materna era l'habitual.

La medicina romana arriba a Catalunya el 218 a. de C. i és a Tarragona on floreix especialment la cirurgia. Amb el declinar de l'imperi romà i l'entrada de l'edat mitjana del 400 fins el 1000, comença un període en el qual la història de la medicina entra en la foscor.

A Catalunya, la invasió visigòtica arriba a Tarragona l'any 356 i comporta l'expansió del cristianisme i amb ell la pràctica de la caritat i es constitueixen els primers hospitals eclesiàstics dels quals no en tenim dades. Sí, tenim testimoni de la tasca perpetuadora dels textos científics en els monestirs i concretament del codi

visigòtic, que comprèn normes reguladores de la pràctica mèdica. En la curació dels malalts juga un gran paper la fe en els miracles, les medalles i els exorcismes.

Com ja veurem en el proper capítol a Catalunya, durant l'alta edat mitjana hem de destacar la influència hebraica a través de les ensenyances mèdiques i higièniques del Talmud, escrit del segle II al VI. Els filòsofs jueus estaven molt influenciats per PLATÓ i ARISTÒTIL. Ja en el dintell i durant la baixa edat mitjana, la influència àrab fou molt important i entre els grans autors destaquem AVICENNA (980-1037), ALBUCASIS (936-1013) i MAIMÒNIDES (1135-1200).

De la pràctica de la ginecologia i l'obstetrícia en aquest període cal suposar que la medicació ginecològica es limitava a l'ús de medicaments d'efectivitat ben discutible i de fumigacions vaginals, ja que l'atenció obstètrica estava en mans de dones incultes i l'ajuda al part es limitava al sacseig vertical hipocràtic de la partera i que la intervenció mèdica consistia en la fragmentació fetal i posterior extracció amb ganivets i garfis.

Al final de l'edat mitjana, Catalunya viurà una època esplendorosa de la seva història. El món mediterrani va ser un conglomerat espiritual en el qual van confluïr les tres religions bíbliques: *Judaisme*, *Cristianisme* i *Islam*. La gran figura de RAMON LLULL (1232-1315) es distingirà com a integrador d'aquesta cultura.⁶

BIBLIOGRAFIA

1. CID, F: *Història de la Medicina a Catalunya*. 1961. Ed. Taber. Barcelona.
2. MALUQUER DE MOTES, JOAN: *Les pintures rupestres*. En: *Història de Catalunya*. 1978; Vol. 1; 40-41. Salvat Editores. Barcelona.
3. BREUIL, H. i CABRÉ, J.: *Les pintures rupestres du bassin inferieur de l'Ebre*. «L'Antropologie», 1909, XX, 1.
4. CABRÉ, J.: *Pinturas y grabados rupestres, esquemáticos, de las provincias de Segovia y Soria*. Archivo Español de Arqueología. 1941, p. 317.
5. O'DOWD, M. J., PHILIPP E.: *Historia de la Ginecología y Obstetricia*. Panoràmica Històrica. 1995. p. 1-7, Edika-Med. Schering España, S. A. Barcelona.
6. USANDIZAGA, M: *Historia de la Obstetricia y Ginecologia en España*. Santander. 1944. (Sin editorial)

2

LA LLARGA NIT DE L'OBSTETRÍCIA I LA GINECOLOGIA A L'EDAT MITJANA *

Després del col·lapse de l'Imperi Romà al segle v, s'inicià una època de foscor cultural i científica que s'estengué al llarg de sis segles. No serà fins a l'inici del segon mil·lenni, que l'interès per la ciència ressorgirà de nou, i progressivament, fins a arribar al Renaixement (1450-1600), joiós despertar després d'un llarg son d'ignorància i feudalisme.

L'EDAT DE LES TENEBRES

Entre els anys 400 i 1000 d. de C., període anomenat «edat de les tenebres», s'apagà gairebé del tot qualsevol índex d'activitat científica. Al segle vi, les Escoles de Medicina d'Alexandria i Atenes foren tancades. L'esperit innovador i investigador que s'inicià amb les cultures mesopotàmica, índia i grega, fou substituït, quasi completament, per l'escolasticisme. Es prohibí la dissecció del cos humà, i s'inicià la devallada de tots els avenços aconseguits fins llavors, en el camp de la Medicina.¹

Afortunadament, l'art de la Medicina, i en especial l'Obstetrícia i la Ginecologia, tal i com s'havien practicat a les antigues cultures, fou recollit i recopilat per alguns autors. Així per exemple, PAULUS AEGINETA (Pau d'Aegina, 625-690 d. de C.), al seu manuscrit *An Epitome*, resumí gran part dels coneixements mèdics de l'antiguitat. Al llarg de set grans volums, l'autor recopilà la medicina greco-romana. S'hi descriu, per exemple, l'amputació de la mama.

ORIBASIUS (325-403 d. de C.) de Pèrgam, reputat obstetra a Bizanci, escrigué també una enciclopèdia de medicina, recollint les idees de GALÈ.

AETUS D'AMIDA (502-575 d. de C.), fou un altre recopilador de coneixements obstètrics-ginecològics. Els seus textos es basaven en el saber de l'Escola de Sorano. Una part d'aquestes recopilacions fou traduïda a l'àrab, per d'altres escriptors, constituint la base dels coneixements i praxis de la majoria de metges àrabs fins al segle XII. Al seu torn, els metges bizantins del segle XIV, traduïren i adaptaren els textos àrabs. Es pot dir que aquests textos i coneixements foren la base de la *Harmonia Gynaeciorum*, de l'autor Caspar Wolff, al segle XVI.

A partir de la segona meitat del segle VIII, la Medicina àrab, basada doncs en

* Recopilació feta per J. M. CARRERA I MACIÀ i R. FUSTER I CHINER.

els preceptes greco-romans, dominà o influí decisivament sobre les poques Escoles de Medicina d'Occident. Fou, sobretot, Bagdad, el lloc des d'on s'irradiaren els coneixements cap a tot el món conegut. Entre els recopiladors importants de textos obstètrics i ginecològics, debem citar especialment a RHAZES (850-923 d. de C.), amb dos llibres importants: *Continentes*, amb notables referències ginecològiques, i *Liber Helohavy*, dedicat íntegrament a l'art d'assistir al part. Hi havia grans hospitals docents, no només a Bagdad, també a Damasc i a El Cairo.

Però els metges àrabs que més influïren al seu temps, i les ensenyances dels quals arribaren a convertir-se en la base d'alguns dels millors llibres europeus del segle XVI, foren AVICENA (980-1037), ALBUCASIS (936-1013), introductor del cauteri, i el jueu MOSES MAIMÒNIDES (1135-1204).

Amb tota seguretat, els escassos coneixements ginecològics que llavors tenien els metges de la ribera mediterrània europea occidental, i especialment els de Catalunya i les Illes, estarien basats en aquesta medicina àrab. Tanmateix, dos principis s'oposaven al avenç del saber: la prohibició de la dissecció, perquè anava contra la religió (tant contra la islàmica, com contra la cristiana); i el principi de deixar per a les llevadores la pràctica de l'Obstetrícia, impròpia del metge.

Per tots aquests motius, no ens ha quedat gairabé cap activitat científica obstètrico-ginecològica d'aquesta època. Només a Salerno, prop de Monte Casino, al sud d'Itàlia, es constituí al voltant del segle VI, una Escola de Medicina que previsqué fins al segle XI. Un membre d'aquesta Escola, anomenat Trotula (hi ha dubtes sobre si era home o dona), escrigué un llibre titulat *Passionibus Mulierum Curandarum, De Aegritudinibus Mulierum De Curis Mulierum*. En aquest llibre, traduït a l'anglès a l'inici del segle XV, es descriuen i il·lustren diferents posicions i malpresentacions fetals. Un altre metge de la mateixa Escola, RICARDO DE SALERNO, escrigué, al segle XIII, el llibre *Anatomia Vivorum*, que conté l'anatomia ginecològica, i que és considerat com el primer text que permetia la comprensió de les malalties femenines.

Enmig d'aquest desert científic i cultural, només unes poques llums. S'atribueix a un tal MOSCHION, metge jueu d'Ibèria, un primer tractat d'assistència als parts (segle VII). I a la *Introduction to the History of Science*, de STARTON, s'afirma també que la primera obra exclusivament consagrada a la Ginecologia l'escrigué SHESHET BEN JOSEPH BENVENISTE HA NASI, jueu descendent d'una família de Narbona, que nasqué, visqué i estudià a Barcelona, exercint després com a metge a Saragossa, on morí, el 1209, després d'assolir una gran reputació. Existeix una evidència històrica del fet que en aquesta època es coneixia bé la cesària abdominal «postmortem». San Ramon Nonat nasqué a Portell (Lleida), al 1200, gràcies al vescomte de Cardona, Guillem de Folch que, amb un punyal o daga, l'hi practicà a la seva mare recent morta. El vescomte la realitzà contra l'opinió dels presents que consideraren que era massa tard (una hora després de la mort) (fig. 2).

Les següents «joies populars» recullen aquest fet portentós, dient que:

«Nonat vos posarem nom
puig per lo costat nasquereu
del toto morta vostra mare
que ja sens vida la veureu.»

FIG. 2. Estampa sis-centista de Sant Ramon Notat en forma de retaule (Col. de J. Amades).

«Per lo costat», perquè sembla ser que les cesàries fins i tot les «postmortem», es practicaren durant segles realitzant una incisió lateral a l'abdómen i no a la línia mitja.*

La tradició diu que la mare de Sant Ramon va morir presa per la febre en el moment just en què anava a infantar el sant, el qual va morir també de febre. Déu, però, volgué obrar un prodigi i va ressucitar l'infant. D'ací que en els casos de febre desesperada hom reclami l'ajut de Sant Ramon, essent advocat dels parts i patró de les llevadores en molts pobles de cultura llatina (J. Amades).

El primer llibre imprès sobre Ginecologia es troba al Reial Col·legi d'Obstetrícia i Ginecologia de Londres, i correspon a Albert Magne (Albert von Vols-tadt), monjo dominicà que visqué entre el 1193 i el 1280, si bé aquest manuscrit no fou imprès fins a finals del segle xv, primer a Venècia (1478 i 1509), i més tard a Amsterdam (1643 i 1648). El llibre conté un capítol titulat *Comentari sobre els secrets de les dones*,¹ on s'inclou una de les primeres descripcions endocrinològiques impreses que es coneixen. Entre d'altres recomanacions,

* La primera cesària practicada en dona viva i que sobrevisqué succeeix tres segles més tard i l'efectuà Jacob Nufer, castrador de porcs, a la seva muller.

s'aconsellava emprar pols de testicles de porc en vi, pels homes amb poca potència sexual; i pols de matriu de llebre en vi, per incrementar la fertilitat de les dones. Hi ha algunes evidències sobre la utilització d'aquests o de semblants preceptes al nostre país, probablement per ARNAU DE VILANOVA, metge català, membre eminent de l'anomenada Escola de Montpel·lier (1238-1311).

LA BAIXA EDAT MITJANA. UN LENT RETORN DELS LLIMBS

Tot i que existí alguna cosa més abans, les primeres dades documentals de l'aprenentatge i pràctica del saber mèdic al nostre país, daten cap a l'any 1300. Vivíem aleshores una etapa especialment brillant de la nostra història com a poble, i també de la nostra medicina. Mai no hem tornat a assolir, comparat amb la resta del món coetani, el nivell al que vam arribar llavors. Va ser l'única vegada que el metge més important del món, i del seu temps, ARNAU DE VILANOVA, fou català. Eren els anys en què Montpel·lier posseïa l'Escola de Medicina més important del món, pertanyent a la Corona d'Aragó. Hi estigué lligada durant més de cent anys. L'ensenyament a Montpel·lier, doncs, fou aleshores una cosa totalment pròpia.

Sabem, però, que abans del 1300, existí al territori de la Corona d'Aragó una Escola de formació mèdica important, i que a Barcelona, hi hagué també una forma o altra d'ensenyament que donava titulacions semblants a la d'altres institucions.

El rei d'Aragó volia crear un «Estudi General», nom amb què es conecien llavors les universitats. L'«Estudi General de Lleida» fou el primer. Nasqué al 1300, i impartí diversos ensenyaments, el de Medicina entre ells. Anys més tard, s'aixecaren universitats a Osca, València i Perpinyà.

L'any 1401 es volgué fer a Barcelona un Estudi General, però les discussions amb l'Ajuntament frenaren el projecte. La ciutat cresqué i, cap a la fi del segle XIV, petits i clàssics hospitals s'aplegaren en un de més gran, el de la Santa Creu, a l'altra banda de la Rambla. Zona que més endavant seria el Raval, fora del recinte emmurallat i en un lloc que encara perviu. L'Hospital de la Santa Creu tingué una activitat continuada fins a l'inici de l'actual segle.

ARNAU DE VILANOVA

Els orígens d'ARNAU DE VILANOVA són incerts i han estat motiu de discussió entre aquells que han tractat de reconstruir la seva vida i explicar-ne les aparents contradiccions (fig. 3).

Quan nasqué? Amb relativa unanimitat, els estudiosos afirmen que fou al 1238, any en què el nostre rei, Jaume I, conquerí la ciutat de València.

Però on? Sobre això ja no hi ha consens. Es parla de Ciutat del Túria, Lleida, Girona, Barcelona, Cervera, Gènova, Villanueva de Jiloca —prop de Daroca—, etc.

Es casà jove, amb Agnès Blasi de Montpel·lier, tieta dels metges ERMENGOL i JOAN BLASI. Tingué una filla, Maria, que es féu monja dominica.

Es graduà als 22 anys com a mestre de Medicina, a Montpel·lier, però amplià els seus estudis a Nàpols, amb JOAN DE CASAMICCIOLA. Les ànsies de saber, i el coneixement de les llengües i literatures, hebrea i llatina, li ho permeteren. Tam-

FIG. 3. ARNAU DE VILANOVA.

bé parlà i escriví l'occità. De regrés d'Itàlia, s'instal·là a València, l'any 1276. De seguida, al 1281, es traslladà a Barcelona en qualitat de metge de la Reial Casa, al servei del rei Pere II. Aquí, el dominic Fra Martí, l'inicià en el coneixement de l'àrab (cosa que li permeté traduir al llatí les obres de GALÈ, AVICENA i ALBUZALE). A la mort del rei, continuà essent afavorit per Alfons II i Jaume II.

De nou a València l'any 1286, escriu *De improbacione maleficiorum*, començant a manifestar les seves preocupacions per la religió, la filosofia, l'alquímia, la teologia, etc.

Al 1290 ja és professor de l'Escola Mèdica de Montpel·lier. Es convertí de seguida en el metge més famós de la Cristiandat. Escriu *Regimen Sanitatis*, *Paràbolas de la Medicació*, *De intentione Medicorum* i d'altres obres més, en què tracta de dur a terme experiments. Un d'aquests fou el de crear un cos mesclant semen, sotmetent-lo a diferents proves alquímiques, creient fins i tot haver criat una espècie d'humúncul. Restà a Montpel·lier fins al 1299.

Durant el decenni que passà a l'Estudi de Montpel·lier, llavors domini de Jaume II de Mallorca, començà a compondre opuscles llatins inspirats en Joaquim de Fiori i orientats, d'una banda, vers la propera vinguda de l'Anticrist; i de l'altra, vers la reforma ultrancera de l'Església, segons els ideals dels fraticels i dels beguins, molt difosos a tot Occitània. En el seu *Tratatus de tempore adventus Antichristi* (1278), difon les seves idees.

Jaume II de Catalunya i Aragó el cridà diverses vegades a la seva cort com a metge, i al 1299 l'envià com a ambaixador a França, al costat de Felip V el Bell, per a negociar, entre d'altres problemes, el de la Vall d'Aran. Aprofitant aquesta situació, ARNAU difongué a París les seves idees sobre l'Anticrist i, acusat pels teòlegs de la Universitat, fou processat i condemnat. L'any següent apel·là a Bo-

FIG. 4. Dones banyant-se com a tractament mèdic. De l'obra *Tratado de Balnearios* d'ARNAU DE VILANOVA.

nifaci VIII que, agraït pels seus serveis com a metge (el curà d'uns còlics renals), l'obligà a abjurar en privat, però públicament declarà exagerada la condemna parisenca. En reconeixença, ARNAU li dedicà el tractat màgic *De sigillus*. D'aquest tema són alguns escrits seus d'alquímia.

Al 1302 és cridat a Catalunya com a metge, per Jaume II, i polemitzà amb els dominics de Girona. Continuà atenent, al mateix temps, les malalties pontificies de Benet XI i Climent V. En morir el primer (1304), es sospità d'un enverinament per part del fraticel Bernat Deliciós, amb la complicitat d'ARNAU. Emprisonat per d'altres motius a Perusa, en ésser alliberat es refugià a la Cort de Frederic III de Sicília.

Al 1305 tornà a Catalunya, exhortà Jaume II a la croada contra Almeria, i llegí al Palau Reial de Barcelona la *Confessió de Barcelona*, síntesi autèntica del seu profetisme.

Amb tot, Arnau deu la seva fama pòstuma a les seves obres científiques i mèdiques, reeditades sovint fins a la fi del segle XVI, i reestampades encara més endavant. Resten, a més, a banda d'un seguit de traduccions d'obres mèdiques de l'àrab al llatí, els seus pràctics i molt difosos regiments breus —el més famós,

adreçat a Jaume II—, així com alguns tractats curts que assoliren una àmplia divulgació arreu d'Europa: sobre l'esterilitat, el coit, les sagnies, els verins, les febres, l'alquímia, els malefícis, els banys, els balnearis, i els somnis.² (Fig. 4.)

Malgrat tantes ocupacions, es dedicà a les qüestions maternològiques, atenant alguns dels deu embarassos que tingué la reina Blanca d'Anjou, esposa del rei Jaume II, incloent un part múltiple resolt feliçment l'any 1302. Blanca d'Anjou morí a conseqüència del seu darrer part, i fou enterrada al Monestir de Santes Creus.

La pregunta que es formula l'historiador és: fou ARNAU DE VILANOVA un ginecòleg català, digne de figurar a la llista dels pròcers d'aquesta especialitat? Les seves obres així semblen testimoniar-ho.

Com hem vist, les obres mèdiques d'ARNAU DE VILANOVA són una curiosa barreja de coneixements mèdics, alquímia, astrologia i fins i tot màgia. Aquest fet, però, no és en absolut sorprenent, sinó fruit de l'època. El mateix Bonifaci VIII l'hi encarregà un segell o amulet que hauria de dur permanentment sobre la regió lumbar, a l'efecte de prevenir els còlics nefrítics que patia. El segell, d'or i amb el dibuix d'un lleó, s'havia de fabricar, per exigència directa del Pontífex, al mes d'agost, al moment que el sol estava a la seva màxima alçada.

Alguns autors del segle passat, com Hauveau, acusaren ARNAU DE VILANOVA de poca serietat. Per recolzar aquesta opinió cita el següent èxit terapèutic referit per Arnau;

Un Sacerdot em curà de les mans més de cent berrugues de la manera que ara diré: quan vaig anar a veure'l, començà per tocar-me amb les mans les meves berrugues, fent el senyal de la Creu; després em digué: «Vés-te'n, estaràs curat molt aviat». De seguida s'agenollà, i resà tota l'oració dominical. Però en comptes d'acabar-la dient: «Lliure'ns del mal», digué: «Lliure al Mestre Arnaldo dels ulls de poll i berrugues que té a les mans». Agafà després les puntes de tres tiges de parietàries, dient tres Pater Noster, i col·locà les tres puntes al terra, a un lloc humit i retirat; i quan començaren a marcir-se, les meves berrugues començaren també a curar-se. En deu dies m'havia desempallegat d'elles.

També SIEBOLDT,³ durant la mateixa època, s'indignà pel fet que ARNAU hagués escrit un tractat destinat al bell sexe, en el que s'hi incloïen mitjans per conservar la bellesa. Com diu USANDIZAGA,⁴ probablement aquests historiadors desconeixien al seu temps que les berrugues poden desaparèixer per suggeriment i que, actualment, un dels capítols més frondosos de la Medicina, el constitueix la Medicina i Cirurgia estètiques.

De l'esperit pràctic d'ARNAU DE VILANOVA, en parlen clarament els seus llibres. Per exemple, el titulat *Cauteles dels metges*, on es relacionen tota una sèrie d'argúcies i cauteles per evitar ser enganyat pel pacient, la família, la malaltia o un altre metge. Així, a la divuitena cautela diu: «si concorregués un company de qui creus és proterviós i enganyador, procura ser diligent i anar a la casa del malalt abans que ell; no sigui que t'alteri l'orina, amb la qual cosa ja no podries formar-te un judici cert».

Els seus coneixements obstètrics i ginecològics eren realment sorprenents per la seva època. Al seu tractat *Breviarium*, en el que s'ordenen les malalties per capítols, dedica tot el tercer llibre de l'obra a estudiar conjuntament les «malalties de les dones» i les «mossegades dels animals verinosos», ja que, com explica

NOSOTÀXIA DELS TRASTORNS REPRODUCTIUS SEGONS ARNAU DE VILANOVA

(De Conceptione Tractatus)

I

PATOLOGIA PRÈVIA A LA FECUNDACIÓ

INEPTITUD DELS GENITALS. 3 GRUPS:

1. Trastorns a la seva complexió

- a) Per «discrasia»: esdevé «discrasia» (càlida, freda, humida o seca), per perturbació particular o paràlització de l'humor intrínsec.
- b) Per «nimia»: «Nimia» significa literalment excessos o alteració de la consistència dels genitals. Per dureses, esclerosi, molls o reblaniment.

2. Trastorns a la seva composició

- a) «Clausio» o tancament de les venes de la menstruació.
- b) «Vulva strictura» o estenosi vulvar congènita o adquirida.
- c) «Virgae tortuositas» o curvatures penianes.
- d) «Matricis» o patologia uterina per alteracions de la forma, com hipoplàsia innata o accidental.
- e) «Oris matricis nimia» amb coll uterí estret («strictura»), o la insuficiència («ampliatio»).
- f) Pel tamany («quantitate») gran o petit del penis o de la matriu («gravitas»).
- g) En la qualitat («número») morbosa del penis, vulva o matriu, quan es troben afectes de formacions berrugoses («verruca») o varicoceles («ficus»), i que sempre que existeixin «hemorrhoids in matrice», és a dir, fluixos de sang de causa uterina.
- h) Per situació anòmla de l'úter («situ matricis»).

3. Trastorns per discontinuïtat

Aquest grup d'ineptitud per a la fecundació inclou tots els casos d'ulceracions genitals («rhagadae et ulcerae»)

INEPTITUD DEL SEMEN

L'ordenació nosotàxica del mestre ARNAU en l'anàlisi del primer factor masculí, implica conèixer els apartats següents:

- a) «Privatio.» Escassetat o defecte del mateix, tal i com succeeix a l'edat decrepita.
- b) «Tenuitas.» Debilitat o excés com en els nens, els cràpules i els borratxos.
- c) «Caliditas nimias.» Excessos de calor, com succeeix amb els febrils que tenen calentures.
- d) «Frigiditas nimia.» Hipotèrmia, com els que pateixen congelació.
- e) «Siccitas nimia.» Sequedat excessiva, com la dels tísics.
- f) «Humiditas nimia.» Hiperhidrosi, com els que tenen hidropesia.
- g) «Propia.» Esterilitat seminal intrínseca, a l'estil del mul o la mula.
- h) «Ineptitudo emissionis.» Incapacitat de retenir-la.

PATOLOGIA POSTERIOR A LA FECUNDACIÓ («POS COMMISTIONE»)

Aquesta darrera relació de deficiències patògenes que enumera l'autor, és una llista d'afeccions femenines que poden interrompre precoçment la gestació. Reprenent, però, l'element neuropsíquic dels factors hipocràtics, el converteix en la primera causa d'avortaments precoços. I així estima:

1. «Subito erectio mulieris.» O vehements exacerbacions de la libido femenina.
2. «Saltus Magnum.» Sobresalts, amb la suficient capacitat per alterar el normoto emocional precís per dur a bon terme el prenyat.
3. «Causas.» Caigudes o traumatismes.
4. «Percussio.» Cops i ferides.
5. «Furor.» Esgarrifances i atacs de bogeria.
6. «Clamor.» Crits o excitacions per diferents motius.
7. «Fletus.» Accessos de plor i desconsol.
8. «Stornutatio fortis.» Crisi de tos o d'asma.
9. «Timor subitus.» Espant.
10. «Ofactus horribilis acutorum.» Afectacions tremendes que poden ocórrer en malalts aguts.
11. «Terror vehemens.» Terror intens.
12. «Subiicere medicinas abortivas et recipere eas per or et applicare eas quoque modos.» Administrar pocions avortives i rebre-les per via oral o d'una altra manera.

al pròleg amb indubtable ironia: «quia mulieres ut plurimum sunt animalia venenosa».

A diversos capítols d'aquest text estudia l'esterilitat, l'embaràs i el part, tan normals com patològics. El part pelvià, segons ell, hauria de considerar-se com un part normal. Com comenta USANDIZAGA, és aquesta, probablement, la primera vegada, que es fa una afirmació així a la literatura mèdica.

Cita i explica, amb molta claredat, la versió podàlica interna amb fetus viu, aconsellant a les llevadores que, quan es comprova una mala presentació fetal, «és convenient que es posi el fetus de manera que es presenti amb el cap o les natges, segons els casos». Aquesta menció a la versió interna té més interès si tenim en compte que fou oblidada sistemàticament pels tractadistes des del segle VI.

Escrigué molt, doncs, sobre les relacions sexuals, la concepció, la fecunditat i l'esterilitat. És interessant, especialment, la lectura de la seva obra *De conceptione Tractatus*, veritable i sistematitzada ordenació (en quadres sinòptics) de tota la ciència, però també de totes les supersticions i remeis de l'època. En tot cas, ARNAU imprimeix a aquests coneixements la seva peculiar manera de veure les coses. Fins i tot un llibre d'esterilitat publicat sota els noms de RAYMUNDUS DE MOLERIIS o JORDANOS DE TURSIS, sembla que en realitat se li ha d'atribuir a ell.

Pel mestre ARNAU, la mescla de marit i muller és causa de generació natural. Perquè en sigui perfecta és necessari que ambdós òrgans genitals estiguin ben formats, i que l'emissió des fluids normals, seminal i menstrual, siguin igualment correctes.

Definit el concepte de la fecundació, VILANOVA creu que els orígens dels seus trastorns es troben abans, durant i després de la mescla. En cas de ser-ne posteriors, els trastorns corresponen a la dona, podent-se sistematitzar l'etiopatogènia del fracàs reproductiu en: anterior a la mescla, durant la mescla, i posterior a la mescla.

Viatger infatigable, conseller de reis i papes, polemista obstinat, mediador als conflictes de les Cases Reials d'Aragó i Anjou, polígraf, escriptor, compendi de tots els sabers mèdics del seu temps, morí a la mar, davant les costes de Gènova, el dia 6 de setembre de 1311, quan anà en auxili de la salut del pontífex romà.

Potser el millor elogi que es pot fer d'ARNAU DE VILANOVA consisteix en la reproducció de les paraules que li dedica un dels més importants historiadors de la Medicina, NEUBURGER: «fou el més brillant representant de la Medicina del segle XIII i, sens dubte, un dels més característics i interessants de tota l'Edat Mitjana».⁵

L'ANÀLISI D'ORINA: ELEMENT DIAGNÒSTIC FONAMENTAL

Com ens explica ROCA,⁶ «l'examen ocular de l'orina constituïa l'adjutori prínceps de la clínica, como ara ho es lo Laboratori, y d'entre la gamma de sos colors u àdhuc de llurs matisos, n'exia el pronòstich lleu o greu o mortal de necessitat» (fig. 5). Com es recull a un receptari del mestre JOHAN (segle XV), «totes les malalties naxen de aquets quatre humós de la orina, es exugament de les humós segons dit es, e aquí axó non departeix o raona, no es metge ni sap de física». Com diu en ROCA: així tal com sona: mes clar, ni l'aygua (fig. 6).

FIG. 5. Metges de roba llarga discutint sobre l'orina d'una embarassada (Compendio de la salud humana, 1495).

METGES I CIRURGIANS

A l'Alta Edat Mitjana només existiren metges (que no exerciren la cirurgia), i cirurgians-barbers. Però durant la Baixa Edat Mitjana convisqueren amb els metges dos tipus de cirurgians: els metges que exerciren la cirurgia, i els barbers cirurgians sagnadors; o sigui, cirurgians de roba llarga i cirurgians de roba curta.

Poc a poc, els primers anaren interessant-se per les malalties ginecològiques, sobretot a mida que la medicina deixà d'ésser en mans dels monjos i sacerdots, com succeí durant tota l'Alta Edat Mitjana.

El concili de Tours (1163), al prohibir que monjos i sacerdots practiquessin operacions quirúrgiques («Ecclesia abohorret a sanguine»), obrí el camí per tal que els metges cirurgians fossin perfeccionant el seu art i milloressin el seu estatus social.

Durant el temps d'ARNAU, tenim la coneixença d'un cirurgià, BERNAT SERRA (m. 1338). L'única font que posseïm de la seva existència (podem suposar que tingué alguna relació amb la nostra especialitat, malgrat no tenir constància de cap treball o llibre seu) és el seu testament, pel qual sabem que disposà d'una bona col·lecció de llibres i instruments. És interessant comprovar, com en l'època de major esplendor de Catalunya, un cirurgià tingués un nivell social tan elevat. Guerrero, cavaller i cortesà, fou protegit per Jaume II i Alfons III.

En aquesta època i gràcies a diversos documents, tenim també referenciats a d'altres cirurgians. No en sabem, però, gran cosa. Recordar el curiós document entre FRANCESC CLOT, cirurgià de Barcelona, i els seus socis RAMÓN MORLA, de Condom (França), JUAN PERIS, d'Estella (Navarra), i ALFONSO DEL CAMPO, de Toledo (Castilla), pel qual al 1387, es constituí una societat mercantil amb l'objectiu d'explotar la Cirurgia. Fou la primera vegada, probablement, que es constituí una associació d'aquest tipus.

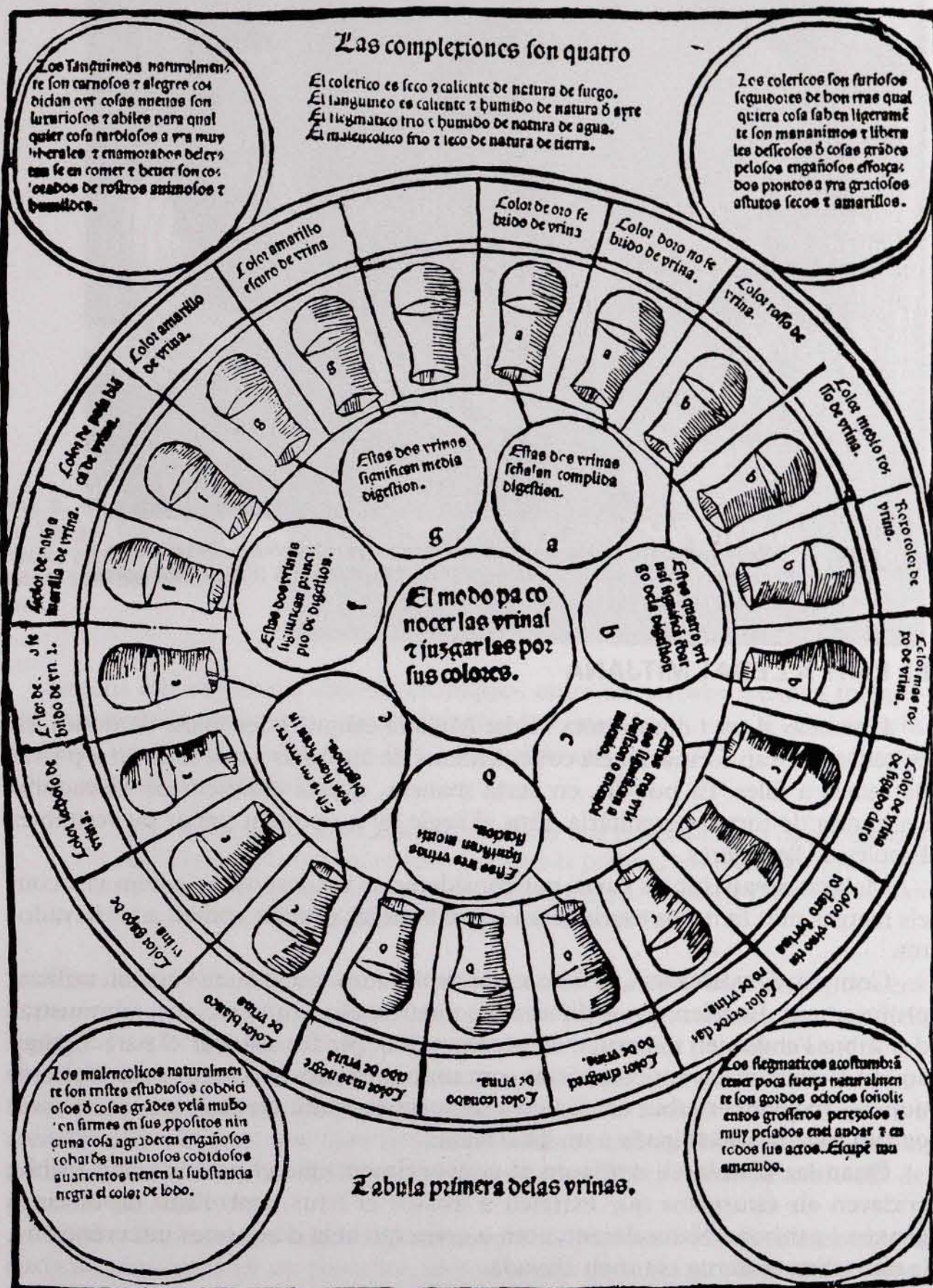

FIG. 6. Quadre amb els diversos colors de l'orina i el seu significat (Epilogo en Medicina y Cirurgia, 1495).

FIG. 7. Naixement de la Verge de PERE GARCIA DE BANAVARRI. Detall. Cap a 1475. Procedeix de l'església parroquial de Montanyana (l'Alta Ribagorça, Osca). MNAC/MAC 114750. Amb permís.

EL PART A L'EDAT MITJANA

L'atenció al part durant tota l'Edat Mitjana estigué a les mans de dones incultes, sense cap formació, els coneixements de les quals acostumaven a passar de mares a filles. Es pot dir, en certa manera, que la condició de «llevadora» s'adquiria de forma hereditària. Fins al segle xv no podem parlar de veritables Escoles de llevadores.

Malgrat no assistir els parts, per considerar-se un deshonor, ja hem vist com els metges més famosos escrigueren sobre aquests, donant consell a les llevadores.

Com diu USANDIZAGA,⁴ l'únic mitjà exploratori era el tacte vaginal, utilitzat profusament. Es feien servir diferents pomades, olis i fumigacions, administrades sobre l'abdomen matern, o en plena vagina, per fer avançar el part. I, quan aquest s'estacionava era considerat com un bon recurs les «sucussions hipocràtiques», que com és sabut consistien a sacsejar, en sentit vertical, la partera asseguda a una cadira o lligada a un llit o taula.

Quan les llevadores arribaven al convenciment que el part era impossible, cridaven als cirurgians que extreien a trossos el fetus, amb l'ajut de diversos ganxos i ganivets. Naturalment, com a conseqüència d'aquestes intervencions, la mortalitat materna era molt elevada.

Només excepcionalment es recorria a la cesària, realitzada com ja s'ha dit, «postmortem».

En cap cas els metges, sense excepció, eren cridats per tractar de resoldre una distòcia. L'extracció del fetus, si era precís, es confiava als cirurgians. Com ja hem mencionat, n'hi havia de dos tipus: cirurgians metges (molt escassos), i cirurgians-sagnadors.

FIG. 8. Naixement de la Verge. Tremp sobre taula, complert. MNAC/MAC 114750. Amb permís.

Segons ens expliquen algunes cròniques, entre els sarraïns existien metgesses que deuriem dedicar-se especialment a la Ginecologia i no a l'Obstetrícia. Existeix una carta a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (r. 2. 247, f, 88) escrita al 1404, que així ho testimonia:

La reyna: Alami. Com nos haiam mester una metgessa mora aquí, manam te tam Expressament com podem, que vista la present, nos trasmetes e faces venir a nos la dita metgessa mora sans dilació alguna. Dada en València a ix dies del any MCCCCIII. La Reyna. Dirigitur Alanino d Castro.

Una font d'informació sobre els costums mèdics i obstètrics de l'època ens la proporcionen, i de forma bellíssima, algunes pintures i retaules catalans dels segles XIV i XV. En algun d'ells, s'hi representa el moment del naixement de Jesús, de la Verge i d'altres sants, oferint-nos una imatge fidel de com era l'habitació d'una recent parida, de l'ambient que rodejava al part, i dels instruments i utensilis més emprats, així com de la representació dels mobles i la roba de l'època. Lamentablement, el Concili de Trento prohibí als altars l'exhibició de pintures tan realistes.

Si bé a les representacions del naixement de Jesús, els artistes s'atenen a la tradició, pintant-lo en un pessebre, al naixement de la Verge i dels altres sants, s'hi senten més lliures. Les escenes són representades més fidelment, tal i com succeïen les coses en aquells temps, en una casa catalana benestant.

A la mare, recent parida, se la representa ricament vestida i en un bon llit. Només excepcionalment apareix nua, o simplement coberta per un llençol. La cara, amb un cert rictus de dolor, és acriaturada, o al contrari, envellida, com en el cas de Santa Anna (fig. 7). Freqüentment es troba menjant, i el menú és gai-

rebé sempre el mateix a tots els retaules: tres o quatre ous, un pollet i un cert nombre de llonguets i galetes. En algunes pintures se la veu rentant-se les mans abans de menjar.

El nounat acostuma a aparèixer en primer terme, ja sigui vestit i als braços d'una de les dones que assisteix a l'acte, o dins un bany. A vegades l'escena representa el moment en què és lliurat a la mare després del part. Els bressols no acostumen a ser-hi presents.

L'escena del bany conté molts detalls interessants: abans d'introduir-lo a l'aigua, una de les dones comprova amb la mà, o de forma infreqüent amb el peu, la temperatura. Un cop banyat, es pot veure en algun retaule com li col·loquen una estreta faixa o cinta per mitjà de la qual li fixen els braços al cos. En algunes pintures gòtiques es veu com li donen de beure amb una cullereta, o fins i tot directament amb el dit moll (fig. 8).

Altres detalls solen consistir en un «maridet» de diferents formes i mides, en el qual s'escalfen les robes del llit o del nen, i també una olla amb menjar.

A totes les representacions crida l'atenció el gran nombre de persones que es troben a l'habitació de la partera, inclosos infants, la qual cosa dóna idea d'una certa confusió i agitació.

L'OBSESSIÓ PER LA FECUNDITAT

Les idees que sobre fecunditat i esterilitat tenien els metges medievals peninsulars es basaven en les opinions dels autors grecs i romans, amb algunes aportacions dels metges àrabs.

Seguint la tradició clàssica, doncs, tant ARNAU DE VILANOVA com JOAN D'AVINYÓ, consideraven que l'ovari dret produïa preferentment llavor capaç de crear fetus masculins, sent a la inversa amb l'esquerre. En l'home succeiria alguna cosa semblant. Per això quan coincidien la llavor dreta de l'home i de la dona, el fetus era masculí i es desenvolupava al costat dret de l'úter. Si s'unia la llavor de l'ovari esquerre amb semen del testicle també esquerre, s'originava un fetus femení que niava al costat esquerre de l'úter. Segons JOAN D'AVINYÓ, si no es produïen aquestes coincidències, «si acaeciese que venga la simiente de la parte derecha del varón a la parte izquierda de la muger engendrará macho femenino. E si viniese de la parte izquierda del varón a la parte derecha della engendra fembra masculina».

Com ja hem vist al parlar d'ARNAU DE VILANOVA, els metges medievals no pogueren sostreure's de les creences sobre malefics i remeis màgics, especialment quan es tractava de problemes relacionats amb la concepció i el sexe. Així, per exemple, creien resignadament que l'esterilitat i la impotència podien ser la conseqüència de determinats malefics o «lligadures».

Segons explica USANDIZAGA,⁴ els malefics es feien amb cossos d'origen animal o vegetal, com els testicles de gall col·locats sota el llit nupcial, amb paraules màgiques escrites amb sang de ratpenat, amb grans de fava, amb bocins de nou o gla llançats al camí o prop d'una finestra i amb cossos metàl·lics (agulles, especialment), que haguéssin servit per cosir un sudari. Contra aquests malefics es comptava amb alguns «antídots» o remeis. Per exemple, reunir els bocins de la nou per menjar-se'ls els esposos, regar les parets de casa amb sang de gos, posar sobre unes brases fel de peix, penjar una campaneta a la porta de l'habi-

tatge, portar a sobre un cor de voltor, utilitzar amulets de coral o imants, o... simplement canviar-se de poble.

L'obsessió per la fecunditat es féu especialment palesa als segles XIV i XV, segons es pot deduir d'algunes històries o anècdotes atribuïdes als nostres reis.

Els historiadors insisteixen, per exemple, en la impotència del rei Martí (1395-1410), conegut també com a Martí l'Humà. Aquesta manca de capacitat sexual l'impedí, sembla ser, consumir el matrimoni amb la bellíssima Margarida de Prades.

El cronista Llorens Vela deia que per remeiar el problema, s'utilitzaren, sense resultat, tota mena de medicaments, amulets, pedres precioses i fins i tot alguns artefactes dissenyats especialment pel cas. Tant és així, que alguns historiadors han considerat que el rei morí com a conseqüència de tota aquesta malaurada farmacopea. Didac de Monfar, cronista dels comptes d'Urgell, escrigué però, taxativament, que el rei morí de glàbola o pesta bubònica.

Alguns historiadors catalans, com JOSEP M. ROCA,⁶ protesten enèrgicament contra la suposició que s'empressin mitjans i medicaments afrodisíacs per assegurar la successió de la Corona aragonesa, considerant aquestes anècdotes com a faules sense comprovació documental. A les cròniques de l'època només existeix una única referència escrita, d'altra banda aportada pel mateix Roca. Es tracta d'una carta escrita el 9 de juny de 1375, i conservada a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, en la qual una neboda de la comtessa d'Urgell, li comunica els bons resultats obtinguts amb una pedra preciosa per curar l'esterilitat:

Sapiats cara tia, que la vostra pedra queus donats nos ha fet molt de be, e sapiats que somo feta prenys de nadal ença, del qual prenyat vos harets part, y del qual nos trobam ens sentim be, placie a nostre senyor deus quel nos aport a vbe... (Arch. Cor. Aragó. R. 1811, f. 81).

També les cròniques acostumen a mencionar que Ferran el Catòlic, casat en segones núpcies amb Germana de Foix, i ja en edat avançada i als últims anys de la seva vida, recorregué a tota classe de potingues per tenir un fill. Diu USAN-DIZAGA⁴ que aquests remeis foren «afortunadamente para España completamente inútiles». Resta en suspens la interpretació d'aquesta curiosa afirmació.

LA GINECOLOGIA A L'EDAT MITJANA

Els coneixements sobre l'anatomia genital femenina estigueren durant tota l'Edat Mitjana mediatitzats pel GALÈ arabitzat. Però com és ben sabut el gal·lisme medieval no coincideix amb l'autèntic. La primera desviació es produí ja al marc de l'Escola alexandrina. Segons el criteri habitual, en aquesta època el cos uterí estava format, com ja hem vist anteriorment, per una sèrie de cavitats. Els ovaris produïen el semen femení que, a l'arribar a l'úter, per mitjà d'uns conductes, s'unien al semen masculí, formant-se l'embrió que creixeria a costa de la sang menstrual retinguda.

La menstruació es considerava un procés de neteja, que permetia al cos eliminar tot un conjunt d'impureses.

Les malalties de l'aparell genital femení no estaven individualitzades, i pràcticament no es coneixien altres malalties ginecològiques que les alteracions menstruals.

No existia l'exploració ginecològica. Només les llevadores practicaven el tacte vaginal, ja que es considerava deshonros que aquesta maniobra fos practicada per l'home. L'espècul, utilitzat a l'antiguitat, quedà oblidat durant segles. Aparentment els traductors àrabs interpretaren el terme llatí «speculum» com «espejo», i per tant es considerava que una especuloscòpia consistia en col·locar un mirall davant la pacient.

Les cartes i cròniques constitueixen una font d'informació molt important per conèixer el saber ginecològic de l'època. Així, a la medicina catalana dels temps del rei Martí, les substàncies més emprades eren «l'encens, la farigola, l'artemisa i la canyella com estimulants sexuals; l'aygua de rovell per l'anèmia; com parasiticides, el mercuri, la trementina i el sofre, i aquest ademés, com a desinfectant d'habitacions en època d'epidèmies; l'escorça de la rel de magrana per a combatre la tènica; el safrà era afrodisiàch; la ruda, l'orenga, l'apit, l'hisop i el romaní s'empleaven per diverses malalties ginecològiques; l'aloès, el polipodi i el ruibarbre, purgants; l'alum de Siria estípich; les cireres i els rahims tenien predicament com a pectorals; la càmfora, antifebril i antisèptica; el coral, absorbent; la ginesta i el gram, diurètics; la mirra per a detergir les llagues grenoses, i el fenoll per a estimular les atòniques.⁶

Seguint lo consell del Mestre ARNAU DE VILANOVA i altres Mestres de Montpèllier i París, s'usava molt la víbora, formant part de l'electuari compost de Mitridates o «mitridatum», panacea universal que, fins a mitjans del segle XVIII figurà encara en alguns Còdex, y de la sua derivada la triaga o «triacca major» que s'administrava com profilàctica de la glànola.

La majoria d'aquests medicaments eren indígenes, i altres exòtics, portats pels serrahims alguns i bona part per les galeres genoveses provinents d'Orient: aquest era lo motiu per à que moltes vegades la medicació resultes quelcom cara, com se desprèn de la lletra que Ferràn d'Antequera, catorze dias abans de morir, feu escriure des d'Igualada a son tresorer, demanantli bestregués cinch cents florins per a pagar un oli «fet de balsam e altres coses costoses», que, obrant com a diurètic, li donaria «gran millorament e remey». Acaba la lletra dihendli: «E no hi posets dilació car ja veets quen va a la triga». (Arx. Cor. Aragó: r. 2. 410, f, 50).

BIBLIOGRAFIA

1. O'DOWD, M. J. i PHILIPP, E. E.: *Historia de la Ginecologia y Obstetricia*. Panoràmica Històrica, 1995, pp. 7-9. Edika-Med. Schering España, S. A. Barcelona
2. DIEPGEN P.: *Studien zu Arnald von Vilanova*. Incluits a «Medizin un Kultur» Stuttgart. 1938.
3. SIEBOLD, B. C. J.: *History of Obstetrics. Essai d'un Histoire de l'Obstetrique*. Traduït de l'alemany per F. J. Herrgot. 1891. (Paris: G. Steinheil).
4. USANDIZAGA, M.: *Historia de la Obstetricia y de la Ginecologia en España*. 1944. Santander (sin editorial).
5. NEUBURGER, M. i PAGEL, J.: *Handuch ser Geschichte der Medizin*. 1902. Jena.
6. ROCA, J. M.: *La Medicina catalana en temps del rei Martí*. 1919. Barcelona.